

KAZAKİSTAN-RUSYA İLİŞKİLERİNDE COĞRAFI TAHAYYÜLLER*

Geographic Imaginations in Kazakhstan-Russian Relations

Anar SOMUNCUOĞLU**

Gazi Türkiyat, Güz 2016/19: 95-121

Öz: Bu makalede Rusya'nın Kazak topraklarına yayılmaya başladığından bu yana kendi amaçları doğrultusunda bu alanla ilgili olarak üretilen mekan kavramsallaştırması ve bu mekan tasarımlarına karşı olarak Kazakistan'da bağımsızlıktan sonra gelişen alternatif coğrafi tahayyüller ele alınmıştır. Kazakistan, eskiden Sibiry'a'nın ve Rusya'nın bir parçası, bugün ise kültürel birliklik sergileyen Avrasya'nın bir parçası olarak Rusya elitleri tarafından kavramsallaştırılmıştır. Ayrıca Rusya'da Rusya'nın dışında kalan Rus kültürünün yaygın olduğu bölgeleri kapsayan Rus Dünyası anlayışı mevcuttur. Kazakistan hükümeti Avrasya'yı eski Sovyet alanında eşit bazlı ekonomik bütünleşme alanı olarak görmeyi tercih etmekte, Rus Dünyası kavramı konusunda ise suskun kalmaktadır. Diğer taraftan hükümet, Kazakistan'ı çok etnikli bir ülke, ancak aynı zamanda Kazak ülkesi olarak kavramsallaştırmaktadır. Buna göre Kazakistan, Çarlık döneminde sömürgeleştirilmesine rağmen, Sovyet döneminde dahi Rusya'dan farklı olan Kazak yurdudur. Makalede Kazakistan resmi tarih anlayışı incelenmiş, Kazakistan tarih yazımının Türk Dünyası mekan tasarımı desteklediği öne sürülmüştür.

Anahtar kelimeler: coğrafi tahayyül, Rusya, Kazakistan, Avrasya, Sibiry, tarih yazımı, Türk Dünyası, Rus Dünyası, eleştirel jeopolitik

Abstract: This paper examines Russian conceptualizations of Kazakh space since the Russian expansion towards Kazakh lands, and alternative Kazakh geographic imaginations that have been developed in Kazakhstan since the independence. The previous conceptualizations of Kazakhstan by Russian elites as a part of Siberia and a part of Russia were followed by the conceptualization of Kazakhstan as a part of culturally uniform Eurasian space. At the same time Russia conceptualizes some culturally Russified post-Soviet territories as the parts of the Russian World. Kazakhstani government prefers to see Eurasia as a space of economic integration based on the equality and keeps silence about the Russian World. On the other hand the government constructs Kazakhstan as a multinational country, while presenting it as the Kazakh country simultaneously. According to the official discourse Kazakhstan is the Kazakh country that was colonized during the Tsarist times, but even during the Soviet period it remained different from Russia. This paper scrutinizes Kazakhstan official historiography and argues that this historiography supports the Turkic World geographical imagination.

Keywords: geographic imagination, Russia, Kazakhstan, Eurasia, Siberia, historiography, Turkic World, Russian World, critical geopolitics

* Bu makale 52/2012-20 kodlu "Kazakistan'da Rus Kültürel Etkisi ve Rusya'nın Kültür Politikası: Başlangıçtan Günümüze" başlıklı Gazi Üniversitesi tarafından desteklenen bilimsel araştırma projesi çerçevesinde hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara/TÜRKİYE. anarsomuncuoglu@yahoo.com Gönderim Tarihi: 11.10.2016. Kabul Tarihi: 29.11.2016.

GİRİŞ

Rusya'da hakim olan ve resmi düzeyde desteklenen coğrafi tahayyüle göre Rusya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği'nin bütün toprakları Rusya kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Buna karşılık hakim Kazak anlayışına göre Çarlık Rusya'sı döneminde sömürgeleştirilen Kazakistan (Kazak Hanlığı), Sovyet döneminde ise Sovyet merkezine bağımlı olan ancak yine de otonom bir mekan olarak Kazakistan mevcuttu. Fakat Rus anlayışına göre Rusya 1991'de parçalanmıştır ve böylece Kazakistan ortaya çıkmıştır. Ancak Kazak anlayışa göre 1991'den önce de Kazakistan bir gerçeklikti.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Rusya'daki siyasetçiler, düşünürler, sanatçılar gibi aktörler yeni Rusya'yı diğer eski Sovyet ülkelerini ve aralarındaki sınırları tanımlamak için çabalamıştır. Yeni dönemde Rusya-Orta Asya jeopolitik ilişkisini yeniden tanımlamaya çalışan Rus elitleri, zaman içerisinde Avrasya kavramını öne çıkararak Rusya ve etrafındaki eski Sovyet alanının mekânsal bütünlüğü noktasında görüş birliğine varmışlardır. Rusya elitleri arasında Rusya'nın siyasi varlığının Kazakistan sınırında bitmediği konusunda kesin ve yaygın kanı varken, zaman içerisinde Kazakistan ve Rusya arasında sosyo-kültürel sınırın varlığı da sorgulanmaya başlanmıştır. Rusya ile karasal sınıra sahip olan tek Orta Asya ülkesi olan Kazakistan, aynı zamanda Sovyetler Birliği dağıldığında en kalabalık Rus nüfusuna sahip Orta Asya ülkesiydi. 19. yüzyılın sonunda ele geçirilen bugünkü Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızistan topraklarından farklı olarak, Rusya tarih yazımında bugünkü Kazakistan'ın büyük bir kısmı üzerinde 18. yüzyıldan beri Rusya'nın hakim olduğu iddia edilmektedir. Sovyetler Birliği dağıldığında Kazakistan'ın kuzey kısmı hem demografik olarak Ruslaşmış hem de büyük ölçüde Rus kültürel etkisinin altındaydı. Rusya'daki popüler jeopolitik görüşe göre bir taraftan eski Sovyet ülkelerinin Avrupa değerlerinden farklı Avrasya değerlerini paylaştıkları iddia edilirken, diğer taraftan doğrudan Rus kültürünün yaygın olduğu bölgelerin Rus Dünyası kavramı içerisinde alındığı görülmektedir.

Yukarıda sayılan stratejik, tarihi, demografik ve kültürel özelliklerinden dolayı yeni durumda Rusya'da Rusya-Kazakistan jeopolitik ilişkisinin tanımlanması Rusya kimliği, Rus kültürel etkisi ve dış politikası arasındaki etkileşimin tanımlanması anlamına gelmektedir. Kazakistan açısından ise Rusya-Kazakistan jeopolitik ilişkisinin tanımlanması, bağımsız bir birim olarak Kazakistan devletinin varlığı ve Rusya-Kazakistan devletlerarası ilişkilerinin bugünü ve yarını ile yakından ilgilidir.

Kazakistan'da mevcut olan coğrafi tahayyüller çok boyutludur ve tam anlamıyla ülkenin izlemeye çalıştığı denge politikasını veya resmi söylemle "çok vektörlü politikasını" yansıtmaktadır. Şüphesiz söz konusu denge politikası, Rusya'nın baskın nüfuzu ortamında gerçekleşmekte ve bu yönüyle Rus etkisine karşılık dengeleme arayışlarını içerir. Kazakistan'da Rusya ve Kazakistan'ı kapsayan coğrafya ile ilgili olarak "eski Sovyet alanı" ve Avrasya anlayışları oldukça yaygındır. Ancak

Kazakistan devleti ve aydın tabakası tarafından Kazakistan'ın her şeyden önce bir Kazak devleti olarak görülmesi, daha farklı coğrafi tahayyüllerin ortaya çıkışını da sağlamaktadır. Kazak kimliğinden hareketle Kazakistan'ın aynı zamanda Türk Dünyası'nın bir parçası olduğuna dair bir görüş gelişmektedir. Kazakistan'ın tarih yazımında Türkiye'deki benzer genel Türk tarih tezini benimsenmesi, Türk Dünyası coğrafi tahayyülünü güçlendirmektedir.

“BÖLÜNMÜŞ RUSYA” VE “RUS DÜNYASI”

Açıktır ki dağılan bir ülkenin iç idari sınırlarının devletlerarası sınırlar haline gelmesi kolay bir süreç değildir. Sınırların belirlenmesi (*delimitation*), işaretlenmesi (*demarcation*), güvenliğinin sağlanması ve sosyal anlamda doldurulması söz konusudur. Eski metropolle binlerce kilometre karasal sınıra sahip olan ve içinde eski metropolle etnik bağlarla bağlı olan milyonlarca nüfusu barındıran bir devlet olarak Kazakistan'ın devlet inşası gündeminde sınır bölgelerinin sosyal inşası da vardı.

Bu şartlar altında ortaya çıkan Kazakistan devletinin sınır güvenliğiyle ilgili ilk önceliği hızlı bir şekilde sınırların belirlenmesiydi. Sovyetler Birliği içindeyken farklı zamanlarda çizilen idari sınır haritalarının farklı oluşu, pratikte ekonomik ihtiyaçlardan doğan toprak kullanımının çizilen sınırlara uymaması, cumhuriyetlerin birbirlerine arazileri kiraya vermiş olmaları gibi uygulamalar eski Sovyet sınırlarının tartışmalı olmasına yol açmıştır. Rusya ile sınır, Kazakistan'ın en son çizilen sınırı olmuş ve 18 Ocak 2005'te imzalanan anlaşmayla tam olarak saptanmıştır (Belan 2008: 144).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ortaya çıkan yeni devletlerarası sınırlardan en uzununu Rusya ve Kazakistan arasındaki yaklaşık olarak 7.591 kilometrelik sınırdır (Akorda.kz 2015). Sınırın bu kadar uzun olması ve doğal engellerin neredeyse bulunmaması iki ülke açısından da önemli bir risk oluşturuyordu. Rusya'da konuyla ilgili yaygın anlayışa göre Rusya, uyuşturucu başta olmak üzere her türlü kaçakçılık ve yasadışı göç dalgalarına açık hale gelmiştir. Kağıttaki çizginin gerçek bir sınır haline gelmesi için ise milyonlarca dolar yatırımın yapılması gerekiyordu (Kokşarov, Tihanova 2012: 200-201). Kazakistan açısından ise bu sınır ve buna ek olarak bu sınır boyunca Rus nüfusun yoğunlaşmış olması, Kazakistan'ı Rusya'ya karşı son derece hassas olmasına yol açmıştır. Buna Kazakistan ve Rusya askeri potansiyellerinin karşılaştırılmayacak kadar dengesiz oluşu ve Rusya'nın kendisini bir büyük güç olarak algılamasını eklemek gerekmektedir.

Süreç içinde Rusya ve Kazakistan arasındaki sınırlar belirlenmiş ve ortaklaşa kontrol altına alınmışsa da, bu durum Rus-Kazak kültürel sınırı için geçerli değildir. Bu husus, Rusya sınırında yaşayan halkın kimliğiyle, aidiyetiyle ve Rusya'nın nüfuzuyla ilgilidir. Çarlık ve Sovyet dönemlerinde yerleşim politikalarına hedef olan bugünkü Kazakistan'da Sovyetler Birliği dağıldığında Kazaklar çoğunluk

oluşturmuyordu. Dolayısıyla demografik olarak Kazakistan, SSCB döneminde Kazakların ülkesi olma durumundan çıkmıştı. 1989 son Sovyet nüfus sayımına göre Kazakistan'ın % 39,7'sini Kazaklar, % 37,8'ini Ruslar, % 5,4'ünü Ukraynalılar, % 5,8'ini Almanlar, % 2'sini Tatarlar, % 2'sini Özbekler ve % 1,2'sini Uygurlar oluşturuyordu (Aleksenko 2015: 27-28). 15 milyonluk toplam nüfusun içinde Rusların sayısı 6 milyon üzerinde olup, toplamda çoğunluğu Slav Avrupa kökenli halkın sayısı 7 milyondan fazlaydı. Yerleşim yerleri itibarıyla bakıldığında tüm kuzey Kazakistan bölgelerinde Ruslar baskın çoğunluk oluşturuyordu. Buna ek olarak bütün Kazakistan'da şehir nüfusunun çoğunluğunu da Ruslar oluşturuyordu. Örneğin bugünkü Kazakistan başkenti Astana'nın % 70'inden fazlasını Ruslar, Ukraynalılar ve Almanlar oluşturuyordu (Altınbekova 2006: 306).

1990'larda Rusya, "Rus dilli nüfusun" ve "soydaşların" kültürel haklarının korunması söylemini geliştirerek Kazakistan'daki siyasi sistemin niteliğini etkilemeye çalışmıştır. Kazakistan'daki Ruslarla ilgili Rusya'nın politikası Rus dilinin resmi statüsü ve Ruslara çifte vatandaşlık hakkının tanınması konularında yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla bir devlet olarak Kazakistan Cumhuriyeti tarih sahnesine çıkarken, Rusya Kazakistan devletinin kısmen bir Rus devleti olarak şekillenmesini arzulamıştır. 2000'li yıllarda Kazakistan'ın önemli devlet adamları Ermuhammet Ertisbayev ve Kasımjomart Tokayev, yazdıkları kitaplarda 1990'lı yıllarda Rusya'dan gelen baskıları ayrıntılı olarak anlatmışlardır. Mesela Tokayev, 1996'da Kazakistan'daki Rusların haklarıyla ilgili yürütülen kampanyanın yukarıdan başlatıldığını öğrendiklerini ifade etmiştir (Tokayev 2007: 412). Bu politikanın aktörleri olarak en üst düzey dahil olmak üzere Rusya'nın resmi yetkilileri, siyasi partiler, devlet dışı örgütler ve Rus medyası olarak tanımlanabilir. Zaten genel olarak 1990'lı yıllardan itibaren Rus medyasının BDT ülkelerine baskı aracı olarak kullanıldığı yönünde güçlü veriler bulunmaktadır. Ertisbayev'e göre ise 23 Aralık 1992 tarihli mektubunda dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Kazakistan Anayasası'nın taslağında sadece Kazakça'nın devlet dili statüsünde olmasına karşı çıkarak, "altı milyondan fazla Kazakistanlı Rus'un" hakkının ihlal edileceğinden bahsediyordu (Ertisbayev 2001: 258).

1990'lı yılların Rusya'sının siyasi ortamında Yeltsin yönetiminden bağımsız olarak diğer siyasi gruplar da Rusya'nın eski Sovyet alanındaki soydaşlarının ve Rus etkisinin korunmasına yönelik bir tutum benimsemiştir. Bu konuda özellikle Rusya emperyal milliyetçileri ve Rus milliyetçi grupları öne çıkmıştır. Rusya emperyal milliyetçiliğinin önemli temsilcilerinden Rusya Liberal Demokrat Partisi'nin başkanı Vladimir Jirinovskiy, 1990'ların başından itibaren bugüne kadar Kazakistan ve diğer Türkistan cumhuriyetlerinin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Jirinovskiy 1993 parlamento seçimlerinde eski Sovyet alanındaki Rus soydaşlarının haklarını seçim kampanyasına dahil etmişti. Partisinin seçimlerdeki başarısı Rus kamuoyu arasında milliyetçi duyguların kabardığının ilk göstergesiydi. Bugünkü Rusya başbakan yardımcısı Dmitriy Rogozin'in 1990'larda liderliğini yaptığı Rus Cemiyetler Kongresi (*Kongress Russkih Obşin*) adlı Rus milliyetçi örgütünün o dönemki

faaliyetleri diğer bir örnektir. Bu örgüt, sadece Rusya'daki Rusları değil, Rusya dışındaki Rusları da temsil ettiği iddiasındaydı. 1993 yılında Kazakistan Rus milliyetçi teşkilatlarının kendi topraklarında hukuki varlığını engellemeye çalışırken, örgüt bir açıklama yaparak Rusya yönetimini Kazakistan'daki ve diğer eski Sovyet ülkelerindeki Rusların haklarını savunmaya çağırıldı. Açıklamada ayrıca Kazakistan'da "tarihi Rus şehirlerinin adları değişiyor" şeklindeki bir suçlama da mevcuttu (İnterfax 1993). Aynı Rogozin, Akmola ve Petropavlovsk gibi yerlerde Rus kolonicilerin Kazaklardan önce geldiğini iddia ederek, bu toprakların hukuki olarak Rusya'ya ait olduğunu savunuyordu (Rogozin 1994).

Kuzey Kazakistan topraklarını "tarihi olarak" Rusya'ya ait sayan Rus milliyetçi söylemi, Rusya'nın Sibirya ve Orta Asya tarihi konusundaki tarih yazımını ve Çarlık döneminde oluşan Sibirya mekan tasarımını kullanmaktadır. (Somuncuoğlu 2016: 83-85) 19. yüzyılın başında kurulan Sibirya askeri valiliği 1822'de yapılan reformlar sonucunda Batı Sibirya askeri valiliği ve Doğu Sibirya askeri valiliği olarak ikiye bölündü (Dameşek, Remnev 2007: 88). Bu reformla Batı Sibirya askeri valiliği, daha önce Çarlık Rusya'sı ile koruma anlaşmalarını yapan ve Sibirya'ya bitişik topraklarda yaşayan Kazakların topraklarını kapsamıştır. Dolayısıyla 1822 reformuyla Rusya'dan ayrı yaşayan ve kendi kendini yöneten Kazakların toprakları ilhak edilmiştir (Somuncuoğlu 2016: 84). Burada yaşayan Kazaklar, Çarlık Rusya'sı yönetimi tarafından "Sibirya Kırgızları" olarak adlandırılıyordu.¹

Bu anlayışın yeniden üretimi Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci sırasında kendisini göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin içindeki ekonomik, siyasi ve toplumsal buhranlar sırasında Rusya'nın ne olduğu ve sınırlarının nereden geçtiği tartışmaları başlamıştır. Bu ortamda bir tarz "kontrollü dağılmayı" savunan Sovyet rejim muhalifi yazar Aleksandr Soljenitsın'ın "Rusya'yı Nasıl İnşa Ederiz" kitapçığı Rusya ve Kazakistan kamuoyunda büyük bir etki yarattı. Bu çalışmasında Soljenitsın, kuzey Kazakistan toprağının aslında Rus toprağı olduğunu, zaman zaman Kazak göçlerinin geçtiği yerlerin haksız bir şekilde Bolşevikler tarafından Kazakistan'a bağlandığını iddia ediyordu (Soljenitsin 1991: 5-6).

Sovyetler Birliği'nin Aralık 1991'de Sovyet iç idari sınırlara uygun olarak dağılması, Rusya'nın sınırları konusundaki tartışmayı sona erdirmemiştir. Bir taraftan kuzey Kazakistan'ın aslında Rus toprağı olduğu ile ilgili görüşü sürdürenler olduğu gibi, diğer taraftan Kazakistan'ın tamamının aslında Rusya'ya ait olduğunu savunan görüşler de mevcuttu. Mesela Rus Cemiyetler Kongresi (*Kongress Russkih Obşin*) milliyetçi örgütünün liderlerinden Dmitriy Rogozin Rusya'nın doğal sınırlarının

¹ Çarlık Rusya'sı Kazak topraklarına doğru yayılınca, daha önce Kazaklar için doğru olarak kullanılan Kazak kelimesinin yerine Kırgız (Kırgız) kelimesini kullanmaya başlamıştır.

devletlerarası sınırlara uymadığını iddia ediyordu. Buna göre Rusya'nın doğal güney sınırı Kazakistan'ın güneyinden geçiyordu. Ancak Rogozin'e göre çözüm, komşu devletlerle işbirliği yaparak Rusya'nın "doğal sınırlarını" korumaktı (Rogozin 2003: 67-68). Bu anlayışa göre Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan aslında "yurtdışı" olmayıp Rusya coğrafyasının ayrılmaz parçalarıydı.

1990'lı yıllarda eski Sovyet alanı ve Rusya arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamaya çalışan belli başlı entelektüel odaklar arasında BDT Enstitüsü ve Yeni Avrasyacılar sayılabilir. Rusya parlamentosunun alt kanadı Duma'nın nezdindeki BDT İşleri Komitesi'nin ilk başkanı Konstantin Zatulin tarafından 1996'da kurulan BDT Ülkeleri Enstitüsü, eski Sovyet alanında Rus çıkarlarının "belirlenmesi ve bilimsel olarak sağlanması" amacıyla faaliyet göstermektedir (Materik.ru 2015). 1998'de enstitünün yayınladığı "Kazakistan'ın Milli Güvenliği" kitabında Kazakistan'ın bağımsız bir ülke olarak varlığı sorgulanıyordu. Bu esere göre Kazakistan'ın Rusya'nın çıkarlarına uymadığı takdirde "uluslararası (hukuk) tarafından tanınmış kendi kaderini tayin etme hakkına uygun olarak Güney Sibirya'nın önemli bölümünün Kazakistan'da bulunmasının hukuki olup olmadığı sorgulanabilir, zira mevcut olan sınırların Kazakların tarihi sahası olmadığı ve sınırların keyfi olarak çizildiği herkesçe bilinen bir husustur" (Zatulin vd. 1998: 129).

Bugün Yeni Avrasyacılık düşünce akımının başlıca fikir babalarından birisi olarak bilinen Aleksandr Dugin, 1997'de ilk baskısı yapılan "Jeopolitiğin Temelleri" adlı kitabında Tataristan ve Başkurdistan'dan itibaren Pasifik'e kadar olan alanı Rusya'nın "İç Doğusu" olarak tanımladı. Sibirya'nın kuzey kısımlarını bu tanımdan ayıran Dugin, "İç Doğuyu" aynı zamanda "Rus Sibirya'sı" olarak tanımladı. Kitapta yaklaşık olarak 50. kuzey enleminin yukarıdaki bütün Kazakistan "Kuzey Kazakistan" olarak tanımlanarak "Rusya'nın İç Doğusu"na ve "Rus Sibiryası"na dahil edildi (Dugin 1997: 328, 333). Dugin, 50. kuzey enleminin aşağısındaki Kazakistan'ı diğer Orta Asya cumhuriyetleriyle birlikte "Rus Güneyi" kavramı içerisine alarak, Rusya'nın doğal nüfuz alanının "Rusya'nın İç Doğusuyla" sınırlı olmadığını gösterdi (Dugin 1997: 343). Daha sonra kendi fikirlerini geliştiren Dugin, Avrasyacılık siyasi projesinin gerçekleşmesi bakımından Rusya ile Kazakistan arasındaki işbirliğine özel önem attı ve her ikisini de Avrasya kıtasının kalpgahının en önemli parçaları ve Avrasya bütünleşmesinin merkezi olarak tanımladı (Dugin 2004: 10).

Soljenitsin'in örneğinde görüldüğü gibi Rusya'nın kuzey Kazakistan ile yetinebileceği savı, kalan topraklar için mücadelenin anlamsız ve her açıdan zorlu olacağı varsayımına dayanır. 1991'de yeni Rusya sınırlarını belirlemeye kalkan Soljenitsin'a göre artık Orta Asya'nın ve Kazakistan'ın tamamını elde tutmak mümkün değildir ve bundan dolayı Rusya dağılma sürecini kabul etmelidir (Soljenitsin 1991: 5).

Buna karşılık bugüne kadar Rusya emperyal milliyetçisi Rusya Liberal Demokrat Partisi (LDPR) başkanı Vladimir Jirinovskiy'nin seslendirdiği ve Türkistan cumhuriyetlerinin var olma hakkını temelden sorgulayan yaklaşım, bütün

Türkistan'ın aslında Rus toprağı olduğunu iddia eder. Jirinovskiy'e göre yeni durumun "suçlusu" Bolşevikler ve Komünist Partisidir. Soljenitsın'ın anlatımında Bolşeviklerin suçu Sovyet otonomilerini oluştururken sınırları keyfi çizmeleri ve "Rus topraklarını" Kazakistan'a vermeleridir. Halbuki Jirinovskiy'e göre Bolşeviklerin suçu, otonom cumhuriyetleri oluşturmuş olmaları ve dolayısıyla bütün olan Rusya'yı bölmüş olmalarıdır (Zatulin.ru 2011).

Rusya'nın ancak bir büyük güç olarak var olabileceğı düşüncesi bugünkü Rus yönetimi ve Rus halkı arasında hakimdir.² 1990'ların sonuna gelindiğinde Rusya elitleri arasında büyük güç olma yolunun öncelikle eski Sovyet alanındaki nüfuzdan geçtiğı konusunda mutabakata varılmıştır. Bu çerçevede 1990'lı yıllar boyunca Rusya hakimiyet alanını Avrasya olarak tanımlayan yeni Avrasyacılığın söylemi resmi söyleme dahil edilmeye başlanmıştır. Bununla paralel olarak Rusların yoğun olarak yaşadığı ve Rus kültürel etkisinin bulunduğu eski Sovyet ülkelerinde Rus kültürel etkinliğinin korunması konusu da resmi söylemin bir parçası haline gelmiştir. Böylece Rus dış politikasının amaçları doğrultusunda eski Sovyet alanına yönelik olarak kullanılan "Avrasya" mekan tasarımının yanı sıra "Rus dünyası" kavramı da resmileştirilmiştir.

Söz konusu süreç içerisinde 1990'lı yıllar boyunca Rusya'da etnik ve emperyal milliyetçilerin seslendirdikleri söylemler en yüksek düzeyde kullanılmaya başlanmıştır. Bunlardan birisi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya'nın toprak kaybına uğradığı iddiasıdır. Bugün, Jirinovskiy'nin Bolşeviklerin milletler politikası ile ilgili söyleminin benzeri Vladimir Putin tarafından da benimsenmiştir. Putin'e göre İosif Stalin'in fikirlerine karşı çıkan Vladimir Lenin, SSCB içindeki otonomilerin eşit haklara ve SSCB'den ayrılma hakkına sahip olmalarını sağlamıştır. Buna ek olarak bu otonomilere haksız olarak bazı topraklar, mesela Ukrayna'ya doğu Ukrayna (Donbass) verilmiştir (Kremlin.ru 2016). Buna göre, bağımsız eski Sovyet ülkelerinin ortaya çıkışı tarihin doğal akışının mantıklı sonucu değil, tamamen Lenin'in keyfi uygulamaları sonucunda olmuştur.

Kazakistan'a komşu Rusya idari birimlerinin yerel siyasetçileri de zaman zaman Rusya-Kazakistan jeopolitik ilişkisi konusundaki tartışmalara katılmaktadır. Bu açıdan Rusya Federasyonu'nun Sibiryadaki bir otonom cumhuriyeti Hakasya'nın Yüksek Konsey Başkanı Ştıgaşev'in doğu Kazakistan topraklarının aslında Rusya toprağı olduğunu iddia etmesinden sonra yaşanan gelişmeler dikkat çekicidir.

² Bkz. mesela Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı, "Obzor Vneşney Politiki Rossiyskoy Federatsiyi", Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesi <http://www.mid.ru>, indirme tarihi 28 Mart 2007; Jonas Bernstein, "Gudkov: Most Russians Choose Great Power Status and Social Protections Over Freedom", *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 5, Sayı 35, 25 Şubat 2008.

Ştıgaşev, Doğu Kazakistan bölgesinin, diğer bir isimle “Madeni Altay” bölgesinin her zaman Rusya içinde olduğunu, diğer dört bölgeyle (*oblast*) birlikte Sovyetler Birliği içerisindeki otonomi sınırlarının belirlenme sürecinde Kazakistan’a verildiğini iddia etti. Kazakistan’ın notasına cevaben verilen Rusya Dışışleri Bakanlığı’nın açıklaması bu iddiaların Rusya hükümeti tarafından kabul görme derecesini göstermektedir. Verilen cevapta söz konusu iddiaların doğru olup olmadığı konusunda herhangi bir ibare kullanılmamış, buna mukabil bölge idarecilerinin dış politika yürütme yetkisine sahip olmadığı belirtilmiştir (Tengrinews.kz 2014).

Rus milliyetçi söyleminde kuzey Kazakistan’ın aslında Güney Sibirya olduğu ve/veya Rusya tarafından Kazakistan’a verildiği tarzındaki iddialar oldukça yaygın ve hatta sıradandır. 2014’e geldiğinde aşırı milliyetçi söylemleri resmi söylemin içerisine dahil edilmiş ve ana akım söylem olmuştur. Yukarıda Kazakistan ile ilgili olarak yayımlacı fikirleri ifade eden bütün siyasetçilerin Putin döneminde önemli görevlere geldiklerini de vurgulamak gerekmektedir. Aşırı emperyal milliyetçi hayalleri seslendirenler siyasi elitin bir parçası haline gelmiştir. Bugünkü Rusya’da eski Sovyet alanındaki bağımsız devletlerin varlığının suni bir olgu olarak sunulması, en üst düzeyde defalarca yaşanmıştır. Ukrayna krizine giden yolda Rus elitleri Ukrayna’nın bir millet ve devlet olarak varlığını sorgulamışlardır. Bu tarz anlayış Kazakistan ile ilgili de mevcuttur ve Rusya’da en yüksek makam tarafından dahi seslendirilmiştir. Bu tarih anlayışına göre bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti yoktan var olmuştur ve varlığı Rusya ile iyi ilişkilerine bağlıdır. 2014 yazında Seliger gençlik kampında Kazakistan’daki Rusların hakları ile ilgili olarak sorulan bir soruya cevaben Putin, “hiçbir zaman bir devletin olmadığı topraklarda bir devlet kurduğundan” dolayı Nazarbayev’i kutluyordu (Kremlin.ru 2014). Rus siyasetçilerinin eski Sovyet ülkeleriyle ilgili bu tarz demeç vermeleri ve Rus basın yayınında eski Sovyet ülkeleriyle ilgili karalayıcı bilgilerin yayınlanması gibi yöntemler uzun yıllardır Rusya’nın baskı uygulama ve mesaj verme amaçları için kullanılmaktadır. Özellikle Putin’in basın yayın kuruluşları karşısına çıkması, çoğunlukla önceden tasarlanmış senaryolara göre ayarlanmaktadır.

1990’lı yılların ortasında Rusya ve Kazakistan’daki bazı Kozak³ gruplarının, arkasından 1999’da bir grup Rus vatandaşın, yine 2001’de Rusya Milli Bolşevik

³ Ayırımın yapılabilmesi bakımından burada İngilizce’deki Cossack kelimesinden hareketle Kozaklar olarak tanımlanan grup Türkiye’de “Rus Kazakları”, “Rusya Kazakları” veya sadece “Kazaklar” olarak adlandırılmaktadır. Kazakistan’daki Kazaklardan farklı olan söz konusu Kozaklar, bir görüşe göre çeşitli ülkelerden Karadeniz’in kuzeyine kaçan Doğu Slav kökenlilerden oluşmuştur. Türk kültürünün hakim olduğu bir ortamda bozkır savaş geleneklerini benimsemiş olan Kozaklar, bugün kimlikleri bakımından Ortodoks ve Rus karakterine sahiptirler. Kozaklar, Çarlık Rusyası’nın Sibirya, Kafkasya ve Orta Asya’ya doğru yayılması sürecinde

Partisi'nin kuzeydoğu Kazakistan'ın Öskemen (*Ust' Kamenogorsk*) şehrinde Rus isyanı başlatma girişimlerinin⁴ başarısızlığının da gösterdiği gibi o dönemde Kazakistan'da Rus ayrılıkçılığı taraftar bulmadı (Golunov 2007: 252). Ne var ki yapılan bazı araştırmalar Kazakistan'daki Ruslar arasında ayrılıkçılığı potansiyel olarak körükleyebilecek Güney Sibirya mitinin yaygın olduğunu gösteriyor. Bu durum özellikle Öskemen gibi Rus nüfusunun çoğunluk (% 67) oluşturduğu yerleşim yerlerinde yaygın olup, "Putin'in Üst Kamenogorsk'un Kazakistan'a Rusya tarafından kiraya verildiğini, ancak yakında kiralama süresinin biteceğinin söylendiği" tarzındaki mitleri beslemektedir (Obşestvennyy Fond Strategiya 2002: 4).

Putin döneminde Rusya yönetimi, yurtdışındaki Rusları sistematik bir şekilde Rus dış politikasının aracı olarak kullanma yoluna girmiştir. "Soydaş" politikası kurumsallaşarak, resmi kurumlar ve hukuki mevzuat ile yurtdışındaki Ruslar ve onların sivil toplum örgütleri himaye altına alınmıştır. Bu dönemde Rusya yönetimi, BDT alanında bütünleşme faktörü olarak Rus kültür etkinliğinin sürdürülmesi gerektiğine karar vermiş, 2007'den itibaren ise Rus Dünyası adı altında Rus kültürünü baz alan bir coğrafi tahayyülü yaygınlaştırmaya başlamıştır. Eski Sovyet alanında Rus kültürel etkisini artırmak amacıyla 2004'te Avrasya Mirası (*Naslediye Yevraziyi*), 2007'de Rus Dünyası (*Russkiy Mir*), 2008'de BDT, Yurtdışındaki Soydaşlar ve Uluslararası İnsani İlişkiler Federal Ajansı (*Rossotrudniçestvo*) gibi kuruluşlar oluşturulmuştur (Naslediye Yevraziyi 2014; Fond Russkiy Mir 2010: 2; Rossotrudniçestvo 2015). Bu süreçte Rus Dünyası (*Russkiy Mir*) terimi, Rusça'nın ve Rus kültürünün etkinlik alanı olarak resmi söylemde yerini almıştır. Rus yetkililere göre, Rus Dünyası'nın geliştirilmesinde "soydaşlar" temel rol oynamaktadır.

2014'te Ukrayna'da halk ayaklanması sonucunda ülkede Avrupa ile bütünleşmeden yana olan güçler iktidara gelince, Rus Dünyası kavramı başka boyutlar kazanmıştır. Ukrayna'daki soydaşlarına dayanan Rusya, Ukrayna'ya bağlı Kırım yarımadasına asker göndererek ve Kırım'da çoğunlukta olan "soydaşlara" halk oylamasını yaptırarak, Kırım'ı kendisine bağlamıştır. Buna ek olarak milyonlarca "soydaşın" yaşadığı Doğu Ukrayna'da silahlı Rus ayrılıkçı hareketi desteklenmiş, sonuç olarak doğu Ukrayna'nın Donetsk ve Lugansk şehirlerinde etnik Rus özyönetimleri oluşturulmuştur. Süreci içinde Ukrayna'daki ayrılıkçılığı destekleyenler

istisnai bir rol oynamışlar, bu topraklarda Çarlık idaresinin kurulması ve sürdürülmesi görevini üstlenmişlerdir.

⁴ Kazakistan ve Rusya medyasında 1999 "Pugaçev İsyanı" olarak tanınan olayla ilgili ayrıntılı olarak bkz. Michele E. Commercio, "The "Pugachev Rebellion" in the Context of Post-Soviet Russian Nationalization", *Nationalities Papers*, C.32, S.1, Mart 2004, s.87-113.

Rus Dünyası kavramını sıkça kullandıklarından, Kremlin'in Rus Dünyası politikası ve doğu Ukrayna'ya yönelik karışma politikası bir bütün olarak algılanmaya başlanmıştır. Üstelik Putin'in kendisi Kırım'ın ilhakını meşrulaştırmaya çalışırken, Kırım'ın ilhakını Rusların kendi milli birliklerini tesis etme olayı olarak göstermiş, "birleşmeyi" Rus Dünyası'nın arzusu olarak ifade etmiştir (Laruelle 2015a: 14). Aynı konuşmada Putin, Batı ve Doğu Almanya'ya gönderme yaparak Rusların "bölünmüş halk" olduğunu ima etmiştir. Kremlin'in sözcüsü ise 2014'ün başında yaptığı açıklamada Putin'i "Rus Dünyası güvenliğinin garantörü" olarak adlandırmıştır (Laruelle 2015a: 14).

2013'ten başlayarak Avrasya bütünlüğünün ideoloğu Aleksandr Dugin, Avrasya ve Rus Dünyası konseptlerini birleştirmeye yönelmişti (Laruelle 2015b: 5). Eski Sovyet alanında Kremlin'in yürüttüğü mekan tasarımları arasında Avrasya konseptinin halen baskın olduğu söylenebilir. Başlangıçtaki kültürel işbirliği içeriğine rağmen Rus Dünyası konsepti ise gelinen aşamada gerektiğinde askeri müdahaleyi, ilhakı veya siyasi baskıyı meşrulaştırma aracı olarak da kullanılmıştır. Kazakistan'ın tarihte devlet geleneğine sahip olmadığını iddia eden Putin, aynı konuşmada Kazakistan'ın Ukrayna'nın hatasını yapmayacağını ima ederken, Kazakistan yönetiminin "Rus Dünyası alanında" kalmayı yeğleyeceğini belirterek açıkça gözdağı vermiş oldu (Kremlin.ru 2014).

KAZAKİSTAN'I "YENİDEN YAZMAK"

Eski metropolle sınır olan Kazakistan, eski metropolün baskın nüfuzu altında mekanının yeniden yazılmasının ilginç bir örneğini oluşturmaktadır. Çoğu sınır bölgesinde olduğu gibi, Kazakistan'ın kuzeyi de birbiriyle örtüşen kültürel mekanların bölgesidir ve eski metropolün "soydaşlarını" barındırmaktadır. Genel anlamda da Kazakistan, Rusya nüfuzunun en fazla olduğu birkaç ülkeden birisidir. Bugün Rus nüfusun yoğun olarak yaşadığı kuzey Kazakistan ilçeleri ve şehirleri önemli ölçüde Rus kültürel ve enformasyon alanında kalmaya devam etmektedir. 2014-2015 doğu Ukrayna çatışmaları örneğinde görüldüğü gibi Rusya, enformasyon politikaları dolayısıyla sahip olduğu zihinleri kontrol etme gücü ile yurtdışındaki soydaşlarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmektedir. Rus televizyonlarını izleyen, Rus medyasını okuyan, Rus popüler kültürünü takip eden Kazakistan Ruslarının zihinsel olarak halen önemli bir ölçüde Rusya'da yaşadığı söylenebilir. Kazakistan'da yapılan çeşitli kamuoyu araştırmaları Rus TV kanallarının, süreli basınının ve internet kaynaklarının Kazakistan'daki popülaritesini

göstermektedir. Buna mukabil, Kazakistan TV kanalları içerisinde Rusça yayın yapanlarının bile izleyici kitlesinin çoğunlukla Kazaklar olduğu bilinmektedir.⁵

Paradoksal görünse de Kazakistan, eş zamanlı olarak Rusya ile bütünleşme ve Kazaklaştırma politikalarını takip etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılışı sırasında Rusya'nın etnik çatışmalara karışmasının, mesela Moldova'daki Rusları kullanarak Moldova'yı fiilen parçalamış olmasının, Kazakistan'ın davranışlarını etkilediği söylenebilir. "Rus meselesi" konusundaki Rusya'nın baskısı sebebiyle Kazakistan yönetimi, devlet inşasında Kazakistanlı kimliğinin oluşturulmasına, Kazak kültürünün siyasi etkinliğinin artırılmasına ve Rus nüfusunun haklarının korunmasına yönelik eşzamanlı politikalar izlemiştir. Bu yaklaşım kapsamında Rusya'nın Kazakistan'daki Rusçaya kazandırmaya çalıştığı statü tam olarak verilmediyse de, buna yakın bir statü verilmiştir. 1993 anayasasında "halklar arası iletişim dili" olarak tanımlanan Rusça, aslında pratikte Kazakça'nın yanı sıra ikinci resmi dil, hatta etkinliği bakımından birinci resmi dil olarak kullanılmaktadır. Nitekim anayasada süresi belirtilmeyen geçiş sürecinde resmi yazışmaların Rusça ve Kazakça yapılacağı belirtilmiştir (Buluktayev 1999: 133, 156). Anayasa değişikliğinden sonra ise Kazakça "devlet dili", Rusça ise kamu ve yerel yönetim organlarında "resmi olarak" kullanılabilen bir dil olarak tanımlanmıştır (Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası 2007: 7). Pratikte bu hukuki nüans, Kazak yoğun bölgelerde Kazakçanın kullanımına, ancak Rus yoğun bölgelerde Rusça'nın resmi dil olarak kullanılmasının devamına yol açmıştır. Rusça halen başkent Astana dahil, kuzey Kazakistan bölgelerinde ve devlet yönetiminde Kazakçadan daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu etkinliği gösteren husus, bakanlar kurulu toplantısının ancak 2009'da ilk defa tamamen Kazakça olarak yapılabilmesidir (Azattık Radyosu 2009). Üstelik bu tarihten sonra da bakanlar kurulu toplantılarının esas olarak Rusça yapıldığı bilinmekte ve durum muhalif Kazak basını tarafından eleştirilmektedir (Adilcan 2016; Askar 2015).

Kazakistan yönetici elitine göre, 1990'lı yıllar boyunca Rusya-Kazakistan ilişkilerinde resmi ve gayri resmi Rus siyasi aktörleri tarafından dile getirilen Rusların

⁵ Kazakistan'da yapılan çeşitli kamuoyu araştırmaları Rus TV kanallarının, süreli basınının ve internet kaynaklarının Kazakistan'daki popülaritesini göstermektedir. Gülmira İleuova, "Sravnitel'nyy Analiz Osobennosti Mediapotrebleniya v Kazahstane i Nekotorih NNG", *Kazakstandağı Parlamentarizm*, Sayı 1 (15), 2012; Valentina Kurganskaya, "Çto Mı Dumayem ob Otnoşeniyah Dvuh Stran", *Bayterek*, Sayı 6 (89), 2014, <http://www.baiterek.kz/index.php?journal=29&page=430>, erişim tarihi 17 Haziran 2014; "Bolşinstvo Oproşennih Kazahstantsev Dovyayut Televideniyu Bolşe Peçatnih SMİ", 16.07.2012, http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/bolshinstvo-oproshennyih-kazahstantsev-dovyayut-televideniyu-pechatnyih-smi-217445/, erişim tarihi 17 Haziran 2014.

haklarının ihlali gerçek dışı olduğu gibi, “Rusya’nın dışında kalan Ruslar” söyleminin ve dolayısıyla “parçalanmış Rusya” söyleminin kendisi de yanlıştır. Nazarbayev’e göre, Rusların haklarının ihlali konusu tamamen suni olarak yaratılmıştır (Nazarbayev 1997a: 55). Bugüne kadar bütün Rusya Federasyonu devlet başkanlarının dile getirdikleri “aniden vatan dışında kalan Ruslar” söylemi, Sovyetler Birliği’nin “Rusya” olarak algılanmasına dayanmaktadır. Halbuki Kazakistan yönetiminin söyleminde Kazakistan’daki Ruslar ve diğer birçok Kazak olmayan halklar, tarihi Kazak topraklarına misafir olarak gelip Kazak halkının misafirperverliği ve hoşgörüsü sayesinde Kazakistan halkının bir parçası haline gelmişlerdir (Nazarbayev 2015). Kazakistan’ın tecrübeli diplomatı ve eski dışişleri bakanı Tokayev, Sovyetler Birliği’ni “Rusya” olarak kavramsallaştırmanın yanlış olduğu kanaatini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir dizi Rus siyasetçisi sık sık SSCB’nin dağılışından sonra birden Rusya dışında kalan 25 milyon Rus’tan bahsetmektedir. Gerçi bu Rusların neden “aniden Rusya dışında kaldığı” anlaşılmıyor, çünkü bunlar Sovyetler Birliği dağılmadan da zaten Rusya dışında yaşıyordu (Tokayev 1997: 49)”.

Devletin en üst düzeyden popülerleştirilen anlatıma göre, Kazakistan Cumhuriyeti 1991’de Rusya’nın topraklarından koparak sıfırdan var olmadı. Bu söyleme göre Kazakistan, Sovyetler Birliği’nin içerisinde Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin, ondan önce de Rusya İmparatorluğu tarafından sömürgeleştirilen Kazak Hanlığı’nın devamıdır. Resmi söylemde Kazakistan sınırlarının Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin mirası olduğu vurgulanmaktadır. Yukarıda anılan konuşmada Nazarbayev, bugünden geçmişe bir projeksiyon yaparak, Sovyet dönemiyle ilgili olsun, Çarlık dönemiyle ilgili olsun, bugünkü Kazakistan topraklarından “Kazakistan” olarak bahsetmektedir. Söz konusu konuşma, Kazakistan’da yaygın olan bir kavramsallaştırma. Buna mukabil, bu anlayışa göre Rusya toprakları Sovyet dönemindeki RSFSC topraklarıyla sınırlıydı ve dolayısıyla Sovyet döneminde Kazak SSC’ye getirilen Rus ve diğer halklar, Sovyet ülkesinin içerisinde bu göçü gerçekleştirmiş olsalar dahi, Kazak topraklarına yerleşmişlerdi.

1990’lı yıllarda Kazakistan’dan Rusya’ya Rus göçü yaşanırken, iki ülkede bu göçün sebepleri konusunda farklı söylemler üretilmişti. Rusya’da hâkim olan söylem, bu göçün yapılan baskılar sonucunda gerçekleştiğidir. Rusya yönetimi sürekli olarak bu meseleyi Kazakistan’ın önüne getirdi. Kazakistan’a göre ise, bu göçün temel sebebi ekonomik zorluklardı. Nazarbayev göç konusuna tarihi olarak bakılması gerektiğini, sömürgeci yayılma(Çarlık Rusya’sı dönemi) ve “bakir topraklar”(Kruşçev dönemi) döneminde tarihi Kazak topraklarına iki milyon göçmenin geldiğini belirtti. Buna Stalin döneminde zorla göç ettirilenler de eklenirse, 1990’larda Kazakistan’dan yaşanan göçün doğal olduğunu, zorla göç ettirilenlerin tarihi vatanlarına döndüğünü, Sovyet döneminde kendilerinin ayrıcalıklı olduğunu ve Rusya’daymış gibi yaşadığını hisseden ve bu topraklara kök salmayan nüfusun (Ruslar) 1991 sonrası geri

döndüğünü vurguladı (Nazarbayev 1997a: 56-57; Nazarbayev 1997b: 31-33). Rusya'nın Rus göçünün çözümü olarak kabul ettirmeye çalıştığı çifte vatandaşlık konusunda ise, çok etnikli bir yapıya sahip olan Kazakistan'ın çifte vatandaşlık uygulaması sonucunda "biz" ve "ötekiler" olarak ayrılacağını belirtmiş, dolayısıyla bu uygulamanın Kazaklar açısından değil, Kazak olmayanlar açısından olumsuz olabileceğini savunmuştur (Nazarbayev 1997a: 58-59).

Çarlık Rusya'sı döneminde olsun Sovyet döneminde olsun bugün Kazakistan'ın sahip olduğu toprakları "Kazakistan" veya "Kazak toprakları" olarak kavramsallaştırmanın yanı sıra resmi Kazakistan makamları Kazakistan'ı demografik ve sosyo-kültürel olarak ülkeyi yeniden Kazaklaştırma siyasetini yürütmektedir. Ancak Kazakistan devleti Rus nüfusu göç ettirmek için bir politika uygulamamıştır. Bununla birlikte Kazakistan yönetimi, Sovyet döneminde kuzey Kazakistan'da keskin bir şekilde azalan Kazak nüfusunu artırmak için politikalar yürütmüştür. Bu politikaları idari düzenlemeler, yurtdışındaki Kazakların vatana dönüş programı (Oralman programı) ve başkent'in taşınması şeklinde özetlemek mümkündür. Söz konusu politikalar ve göçe ek olarak, demografik değişime götüren faktörlerden birisi de Kazaklar arasındaki doğum oranının Ruslar arasındaki doğum oranından daha fazla olmasıydı. İdari düzenlemelerden kasıt, Kazakistan'daki *oblast* adlı en büyük idari bölümleri genişletme çalışmaları sonucunda Rusların yoğun olarak yaşadığı bölgelerin Kazakların yoğun olarak yaşadığı bölgelerle birleştirilmesidir. Mesela Kostanay ile Torgay bölgeleri ve Doğu Kazakistan ile Semipalatinsk bölgelerinin birleşmesi sonucu, sınır bölgelerinde daha dengeli bir etnik yapı ortaya çıkmıştır. Vatana dönüş politikası ise, Kazakistan dışında yaşayan Kazakları Kazakistan'a davet edip yerleştirme programı olup, bağımsızlığın ilk yılı olan 1992'de başlatılmıştır (Kuşçu Bonenfant 2012: 33). Son olarak Kazakistan'ın başkenti güneyden kuzeye doğru kaydırılarak, Çarlık döneminde sömürgeleştirmenin ilerletilmesi için Akmolinsk (Akmola) kalesinin kurulduğu ve Sovyet döneminde "bakir topraklar" projesinin "başkenti" olarak Rus göçünün yoğunlaştığı eski Tselinograd şehrine, bugünkü adıyla Astana'ya taşınmıştır. Başkent taşınmasının hedefleri arasında güneydeki Kazak nüfusunu kuzeye doğru kaydırmak da bulunuyordu (Nazarbayev 2005: 90). Açık ki başkent'in Kazak topraklarının ilk kolonileştirildiği bölgeye taşınması, Kazakistan toprak bütünlüğüne yönelebilecek muhtemel tehditlere karşı atılmış bir adımdı.

Astana örneğinde görüldüğü gibi, yer adlarının iadesi dahil olmak üzere bölgenin kültürel çehresi merkezi ve yerel yönetimler tarafından değiştirilmektedir. Bu siyasetin yürütülmesinde bölge valilerinin seçimle değil, merkezden atamayla başa gelmesi kritik bir unsurdur. Halen şehir, kasaba ve sokakların Rusça veya Ruslaştırılmış adları değiştirilmekte, Sovyet döneminde yıkılan camilerin yerine camiler inşa edilmekte, idari ve sivil girişimlerle çeşitli Kazak kahramanlarının heykelleri yapılmakta, şehirlerin mimari çehresi değişmektedir. Şüphesiz en çarpıcı

değişim klasik Sovyet şehriden Kazakistan'ın yeni başkentine dönüşen Astana'da meydana gelmiştir (Kurmangaliyeva Ercilasun, Somuncuoğlu 2014).

Tablo 1. 2014 yılında bölgeler itibariyle Kazakistan'da Kazak ve Rus nüfusları (Kazakistan Respublikası Statistika Agenttiği 2014)

İDARİ BÖLGELER	TOPLAM NÜFUS	KAZAKLAR	RUSLAR	ETNİK KAZAK ORANI	ETNİK RUS ORANI
Akmola	735.566	361.981	253.458	% 49,2	% 34,5
Aktöbe	808.932	655.241	104.417	% 81	%12,9
Almatı	1.984.518	1.383.345	301.713	% 69,7	% 15,2
Atrau	567.861	521.524	33.634	% 91,8	% 5,9
Batı Kazakistan	623.977	463.547	130.767	% 74,3	% 21
Jambıl	1.084.482	783.106	116.632	% 72,2	% 10,8
Karagandı	1.369.667	673.080	512.769	% 49,1	% 37,4
Kostanay	880.776	341.411	371.019	% 38,8	% 42,1
Kızılorda	739.776	708.549	15.417	% 95,8	% 2
Mangıstau	587.419	526.216	39.133	% 89,6	% 6,7
Güney Kazakistan	2.733.279	1.989.802	132.393	% 72,8	% 4,8
Pavlodar	752.793	374.779	280.447	% 49,8	% 37,3
Kuzey Kazakistan	575.766	196.872	287.562	% 34,2	% 50
Doğu Kazakistan	1.394.018	814.105	529.286	% 58,4	% 38
Astana şehri	814.435	605.051	132.103	% 74,3	% 16,2
Almatı şehri	1.507.509	845.938	447.259	% 56	% 29,7
Toplam	17.160.774	11.244.547	3.685.009	% 65,5	% 21,5

Yaşanan göçe rağmen Kazakistan'ın bazı sınır bölgelerinde Rus nüfusunun halen yoğun olması, sınır bölgelerini kültürel olarak Kazaklaştırma politikasını sınırlandırmıştır. Astana'nın toponomik, mimari ve demografik değişimi gibi bir değişim aynı oranda diğer kuzey Kazakistan şehirlerinde gerçekleşmemiştir. Özellikle Rusya İmparatorluğu'nun Kazak topraklarında kurduğu ilk kalelerin bulunduğu bölgelerde Çarlık ve Sovyet dönemlerindeki toponomik isimler ve yoğun Rus nüfusu varlığı devam etmektedir. Burada özellikle Petropavlovsk, Pavlodar ve Öskemen (Ust'-Kamenogorsk) şehirleri başlıca örneklerdir. Yukarıda bahsedildiği gibi özellikle Öskemen (Ust'-Kamenogorsk) ve çevresi, 1990'lı yıllar boyunca Rusya'dan organize edilen Rus ayrılıkçı faaliyetlerin hedefi olmuştur.

Sömürgecilik sonrası ülkeler açısından yer adlarının millileştirilmesi ve eski haline döndürülmesi mekanın yeniden anlamlandırılması ve yazılması demektir. O'Tuathail'in belirttiği gibi, "Kuzey İrlanda'nın ikinci en büyük şehri konusunda Derry veya Londonderry olarak bahsetmek son derece önemliydi, çünkü ikinci durum İrlanda mekanının İngiliz anlamlandırmasını meşru kılıyordu (O'Tuathail 2005: 2)." Yer adları belirli bir bölgede yaşayan halka, o toprakların onlara ait olduğu hissini vermekte, tarihi hafıza kazandırmaktadır. Bir ülkenin genelinde yer adlarının siyasi anlamı önemliyse, sınır bölgelerinde bu önem daha da büyüktür. Kazakistan örneği, sınırdaş olduğu eski metropolün diasporasının demografik üstünlük oluşturduğu sınır bölgelerinde yer adları iadesi gibi sömürge döneminin izlerini silme girişimlerinin kolay kolay yapılamadığını göstermektedir. Kazakistan'ın kültür alanında dengeli politika izlemeye çalışması sonucunda birçok yer adının değişmesiyle birlikte, birçok yer adı da Çarlık veya Sovyet dönemindeki haliyle kalmıştır. Bunun gibi, Kazakistan'da sadece camiler değil, kiliseler ve diğer ibadethaneler de inşa edilmekte, sadece Kazak kültürüyle ilgili faaliyetler değil, "çok etnikli Kazakistan halkı" söylemi çerçevesinde ve Kazakistan Halkı Asamblesi yapılanmasıyla bütün etnisitelerin kültürel faaliyetleri desteklenmektedir. Sınır bölgeleri komşu Rusya bölgeleriyle yoğun kültürel, eğitim ve bilimsel işbirliği yürütmektedir. Aynı işbirliği Kazakistan'ın her yerindeki şehirlerde de yürütülmektedir.

KAZAK TARİH YAZIMINDA COĞRAFİ TAHAYYÜLLER

Bugüne kadar Kazakistan'ın ülke kimliği ve bulunduğu mekan konusundaki söylemleri hakkında yapılmış çalışmalar, yürütülen kimlik politikalarının çok boyutluluğu üzerinde durmaktadır. En sık öne çıkarılan kimlik konseptleri Kazaklık, Kazakistanlılık, Avrasya ve küresel kimlik veya uluslararasılık gibi konseptlerdir. 2014'te yaptığı çalışmada Marlene Laruelle, Kazakistan devlet kimliği konusundaki resmi söylemde Kazaklık, Kazakistanlılık ve uluslararasılık kimliklerinin öne çıkarıldığını savunmuştur (Laruelle 2014). Kazak ve Kazakistanlı kimlik politikalarını tartışan Cummings ise, zaman içerisinde Kazakistanlılık kimlik politikasında Kazak

kültürü ve kimliğinin öne çıkarıldığını, iki kimlik konseptinin birleştirildiğini öne sürmüştür (Cummings 1997: 191). Kazakistan'da Avrasyalılık ve Avrasyacılık söyleminin yaygın olarak kullanılması dolayısıyla, Avrasyacılık söylemi bağlamında dış politika, kimlik ve mekan arasındaki ilişkileri ortaya koyan birçok çalışma yapılmıştır. Ancesci, Avrasyacılık söylemi aracılığıyla Rusya ve Kazakistan arasındaki Sovyet sonrası ekonomik bütünleşme gündeminin popülerleştirildiğini anlatsa da, esasında bu söylemin temel amacını rejimi güçlendirme olarak görmektedir (Ancesci 2014). Nazarbayev'in ulusa sesleniş konuşmalarını inceleyen Ambrosio ve Lange ise Kazakistan'ın Avrasya kimliğini, "Avrupa ve Asya arasındaki köprü" konumunu hem Rusya ile, hem diğer Türkistan ülkeleriyle hem de Avrupa gibi daha uzak bölgelerle işbirliğini geliştirmek, aslında potansiyel tehdit olan Rusya ile iyi ilişkilere sahip olmak için bir fırsat olarak değerlendirdiğini anlatmaktadır (Ambrosio, Lange 2014).

Orta Asya'da millet inşası ile ilgili Batı'da yayınlanmış çalışmaların çoğunluğu, ülke kimliği ve jeopolitik tahayyüller ile ilgili söylemlerin yukarıdan, devlet tarafından üretildiğini ileri sürmektedir. Son dönemde devletin yekpare ve tek aktör olmadığı, farklı aktörlerin farklı söylemler ürettiklerini, kimlik inşası sürecinin bu farklı söylemler tarafından etkilendiğini ortaya koyan araştırmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kazak filmlerindeki milli kimlik ile ilgili söylemleri inceleyen Rico Isaacs, devletin milli kimlikle ilgili söylem üreten ve söylemini popüler kültür yoluyla halka ileten tek aktör olmadığını, Kazak sinemasında farklı söylemlerin mevcut olduğunu ileri sürmüştür. (Isaacs 2015). Muhtemelen bugüne kadar Kazakistan'daki farklı siyasi düşünceleri ve değişik aktörlerin söylemlerini inceleyen en ayrıntılı çalışma ise, 2015'de İlk Cumhurbaşkanı Vakfı'na bağlı İMEP enstitüsü (Dünya Ekonomisi ve Siyaseti Enstitüsü) tarafından yayınlanan Andrey Çebotaryov'un "Egemen Kazakistan'ın Siyasi Düşüncesi" adlı 512 sayfalık kitabıdır (Çebotaryov 2015).

Bugüne kadar Kazakistan ülke kimliği ile ilgili yapılmış çalışmaların büyük bir kısmı, resmi dokümanlar, Nazarbayev'in eserleri ve konuşmaları gibi kaynakları baz almışlardır. Ayrıca söz konusu kaynaklarda resmi söylemde açık olarak geçen ülke tanımlamaları (Kazak, Kazakistan, Avrasya) incelenmiştir. Bizim çalışmada ise, devlet tarafından desteklenen ülke kimliği konseptlerinin çok taraflılığının anlaşılması için resmi tarih anlayışının da incelenmesi gerektiği öne sürülmüştür. Bu tarih anlayışı çerçevesinde hem Kazakistan hem Rusya coğrafyasının yeniden kavramsallaştırılmasının yolu açılmaktadır.

Tarih yazımı söz konusu olunca, tarihçilerin görüşleri önem kazanmaktadır. Sovyet döneminde baskı sebebiyle büyük ölçüde edebi eserler yoluyla tarih yazımı söylemlerini dillendiren milliyetçi Kazak aydınları, bugünkü resmi Kazak tarih yazımını etkileyen görüşlerin temelini oluşturmuşlardır (Dadabayeva, Sharipova 2015). Kanımızca, bugün resmi düzeyde desteklenen tarih yazımı bir taraftan Sovyet yıllarında kabul gören bazı tarih tezlerine dayandığı gibi, aynı zamanda milliyetçi söylemin bazı tezlerini de kabul etmiş durumundadır. Diğer taraftan, Sovyet

yönetimince 1930'lu yıllarda katledilen milli aydınların mirasının bugünkü Kazak aydınlarının görüşlerini ve tarih yazımını etkilediği söylenebilir.⁶ Bağımsızlık döneminde 20. yüzyılın başındaki milliyetçi Kazak aydınlarının fikri mirası konusunda yoğun çalışmaların yapılması, bu aydınların Türkistan ve Türk Dünyası bütünlüğü konusunda sahip oldukları coğrafi tahayyüllerin gündeme gelmesine yol açmaktadır. Kazak kökenli Turar Rıskulov'un güney Türkistan'da kurulan Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki faaliyetleri ve o cumhuriyeti Türk Cumhuriyeti'ne dönüştürmeyle ilgili fikirleri örnek olarak gösterilebilir. (Karasar 2008: 1249) Bu fikirlerin bugünkü tarihçiler tarafından incelenmesi ve tartışılması, Sovyet döneminde oluşmuş tarih yazımı kalıplarını zayıflatma, bugünkü milliyetçi söylemde de kullanımını bulmaktadır.

Kazakistan'da resmi düzeyde desteklenen ülke ve millet kimlik konseptleri bile birden çoktur, aynı anda Kazaklık, Kazakistanlılık, Avrasya, uluslararasılık gibi unsurları barındırır. Ancak Kazakistanlılık, Avrasya, uluslararasılık kimlik konseptleri varlıklarını sürdürseler de, başlangıçtan bu yana Kazakistan her şeyden önce bir Kazak ülkesi olarak tanımlanmıştır. Bunun doğal sonucu olarak Kazakların kim olduğu ve nereden geldiği devlet ve toplum düzeyinde sorgulanmaktadır. Yeni dönemde devlet tarafından Kazak tarihinin araştırılması için "Medeni Mura" (Medeni Miras) gibi programlar yürürlüğe konmakta, çeşitli kurumlar tarafından yürütülen tarih araştırmaları finanse edilmektedir. Sovyet dönemindeki baskılardan dolayı Kazak aydınlarının Kazak tarihine besledikleri ilgi, daha çok edebiyat sahasında dışa vurulurken, bugün tarih araştırmalarının önü açılmıştır.

Kazakistan'ın bir Kazak ülkesi olarak tanımlanması ve Kazak kültürüne vurgu yapılması Kazakistan'da bir Türk Dünyası söyleminin gelişmesine vesile olmaktadır. Buna göre Kazakistan toprakları Kazak Hanlığı kurulmadan önce de bir Kazak yurduydü, zira Kazakların ataları olan çeşitli Türk kavim ve devletlerinin mekanıydı. Dolayısıyla Kazaklık söyleminin tarihi çerçevesi Kazak Hanlığı ile sınırlı olmayıp, Sakalara, Hunlara ve Gök Türklere uzanmaktadır. Yeni dönem, yeni coğrafi tahayyüllerin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bağımsızlıktan sonra Kazakistan'ın aslında Türkistan'ın ve Türk Dünyası'nın bir parçası olduğu ile ilgili anlayış yerleşmeye başlamıştır. Bu durum Sovyet döneminde Rusya'da oluşturulan bakış açısı ile farklılık arz etmektedir. Sovyet döneminde Kazakistan Orta Asya'dan ayrı olarak tutulmuş, bölgeye Kazakistan ve Orta Asya denmiştir. Aynı zamanda Sovyet

⁶ Söz konusu aydınların tarih ve Kazak kimliği konusundaki görüşlerinin özeti için bkz. Saulesh Esenova (2002), "Soviet Nationality, Identity, and Ethnicity in Central Asia: Historic Narratives and Kazakh Ethnic Identity", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt 22, Sayı 1, s. 11-38.

döneminden kalma “Türkçe konuşan ülkeler” tanımlamasının yanı sıra Kazak basın yayınında yeni bir kavram olarak “Türk Dünyası” kavramı yerleşmeye başlamıştır.

Avrasyacılığın temel tarih mitlerinden olan Avrasya bölgesinin Rusya’ya Cengiz Han’dan miras kaldığı savına karşılık, Kazakistan’ın Altın Orda’nın doğrudan varisi olduğu savı ortaya çıkmış ve resmi ideolojinin parçası haline gelmeye başlamıştır. Diğer bir gelişme ise Kazakistan’ın Türk Kağanlığı’nın doğrudan varisi olduğu ile ilgili savdır. Bu görüşler, daha Sovyet döneminde Kazak aydınları tarafından Kazak edebiyatında yansıtılmıştı. Sovyet yıllarında Kazak kültürünün korunması ve geliştirilmesi vazifesini devletten bağımsız olarak üstlenen Kazak aydınları kavramı, çoğunlukla Kazakça yazan yazar ve şairleri kapsarken, bugün bu grubun içinde tarihçiler eski döneme göre daha önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Kazak Hanlığı’nın Gök Türklerin ve Atın Orda’nın devamı olduğu tarih savının kökenine inildiği zaman, bu görüşün devlet aygıtı dışında kalan milliyetçi Kazak aydın çevresi tarafından desteklendiği görülecektir. Bu anlamda milliyetçi aydınların görüşlerinin bağımsızlıkla birlikte resmi söylemi etkilediği söylenebilir.

2015 yılında Kazakistan’da Kazak Hanlığı’nın kuruluşunun 550. yıldönümü kutlamaları ve Astana’da yapılan Türk Konseyi 5. zirvesinin gerçekleştirilme zamanının olarak birbirine denk getirilmesi, kutlamalar vesilesiyle gerçekleştirilen gösteri sırasında Türk Konseyi üye ülkeleri devlet başkanlarının halka takdim edilmesi tesadüfi değildir. Söz konusu gösterinin “atalarımız Sakalar” ile başlaması, İpek Yolu’nu koruyan “Türk savaşçılar” ve İpek Yolu boyunca yaşayan Türk halklarıyla devam etmesi, akabinde Cengiz Han’ın istisnai bir tarihi şahsiyet olduğunun vurgulanması, perdeye yansıtılan görüntülerden anlaşıldığı kadarıyla Türkistan (Orta Asya) ve Rusya coğrafyasında Altın Orda’nın kurulmuş olması ve bugünkü Kazakistan topraklarının Altın Orda’nın bir parçası olduğunun vurgulanması Kazak tarih yazımının popüler tezahürünü temsil etmektedir (Habar 2015).

Rusya’da en üst düzeyden eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarının açıkça sorgulandığı bir ortamda Kazakistan yönetiminin amacı, bir mekan olarak “Kazakistan’ın” veya “Kazak ülkesinin” tarihi olarak var olduğunu, sonradan yaratılmış olmadığını ortaya koymaktır. Yukarıda tartışılan iki ülke arasındaki sınır konusunda Nazarbayev’in defalarca seslendirdiği görüş, bugüne kadar tarihte hiçbir zaman Kazakistan’ın belirlenmiş sınırlara sahip olmadığı yönündedir (Çebotaryov 2015: 344). Bununla birlikte yukarıda tartışılan Rus söylemlerine karşılık Kazakistan’ın resmi ve gayri resmi basın yayın organlarında dile getirilen yaygın görüşe göre, Sovyet idari sınırları belirlendiği sırada Rusya değil, Kazakistan tarihi topraklarını kaybetmiştir. Bu savın en güçlü argümanı Kazakistan otonomisinin ilk başkentinin bugün Rusya sınırları içerisindeki Orenburg (Orınbor) şehri olmasıdır. “Kaybedilmiş topraklar” söyleminin milliyetçi çevrelerde yaygın olmasının yanı sıra, resmi düzeyde de bu söylem dolaylı olarak desteklenmekte ve hatta popülerleştirilmektedir. Başkenti

taşıma projesi kapsamında Kazakistan'ın tarih içinde farklı başkentlere sahip olduğu fikrini popülerize eden Kazakistan yönetimi, Astana'nun yeni kısmında geniş bir caddeye Orınbor ismini vermiştir. Bu söylemin devlet destekli popüler anlatıma da sirayet ettiği en çarpıcı ifadelerinden birisi, 19. yüzyılda Rusya ile savaşan Kenesarı Han'ın Kazak Hanlığı'nı canlandırma girişimini milli bağımsızlık mücadelesi olarak tanımlayıp tarih kitabını yazan ve bundan dolayı hapsedilen Ermuhan Bekmahanov hakkında Amanat film fragmanının "Orenburg bozkırı" altyazısıyla başlamasıdır (Bayterek Production 2015).

Kazakistan'da Rusya'nın Kazakistan'a komşu toprakları, tarihi Kazak yerleşim yerleri sayılsa da, bu konu etnik yayılmacılıktan (*irredentism*) dolayı değil, Rusya'da seslendirilen toprak iddialarına karşı yürütülen tartışmada savunma amaçlı olarak kullanılmaktadır. Kazakistan yönetiminin amacı, Rusya'da ortaya atılan toprakların tarihi aidiyet iddialarının tartışılır olduğunu, "kaybedilmiş topraklar" konusu açılınca diğer milletlerin de Rusya'nın mevcut topraklarına yönelik iddialarının olabileceğini göstermektir. Kazakistan'ın Rusya'da yaşayan Kazaklarla ilgili siyasetinin amacının belirsizliği, yukarıda bahsedilen savın etnik yayılmacılığa sahip olmadığını göstermektedir. Rusya'da yaklaşık olarak 650 bin Kazak yaşamakta, bunların yaklaşık olarak 580 bini Kazakistan sınırında meskun bulunmaktadır.⁷ Kazakistan Rusya'daki Kazakların milli kimliklerini korumalarına yönelik kültür faaliyetlerini desteklemektedir. Bunun yanı sıra buradaki Kazaklar da yurtdışında yaşayan Kazakların tarihi vatanlarına dönüş programı olan Oralman programının kapsamı içindedirler.

Tarih yazımı bazı Kazak coğrafi tahayyülleri tartışılırken üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus, kuzey Kazakistan topraklarını da kapsayan Rusların geniş Sibirya anlayışının bugünkü Kazakistan'da seslendirilmemesidir. Bu konudaki sükunet, bu görüşün bugün olduğu gibi, geçmişe yönelik olarak da doğru bulunmadığının en açık ifadesidir. Dünya genelinde Sibirya "Rusya'ya ait olan bir bölge" imajına sahiptir. Şüphesiz bu imaj, zaman içinde bu coğrafyanın sadece demografik ve kültürel olarak değil, aynı zamanda zihinsel olarak da Ruslaştırma

⁷ Rusya'nın idari birimlerinde yaşayan Kazak nüfus sayıları için bkz. Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (2014a), "Naseleniye po Natsional'nosti i Vladeniyu Russkim Yazıkom po Subyektam Rossiyskoy Federatsiyi", http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-04.pdf, erişim tarihi 23 Mayıs 2014; Rusya'daki toplam Kazak nüfusu için bkz. Federal'naya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (2014b), "Natsional'nıy Sostav Naseleniya", http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf, s.13, erişim 23.05.2014.

çabalarının sonucudur. Sonuçta O.Tuathail'in dediği gibi: "Coğrafya için mücadele aynı zamanda rakip imgelerin ve tahayyüllerin çatışmasıdır (O'Tuathail 2005: 11)".

Rusya'nın Kazakistan ile ilgili olarak Sibirya, Rus Dünyası, Avrasya mekan tasarımlarına karşılık olarak, Kazak tarih yazımında Rusya coğrafyası, Türk tarih sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazak tarih yazımında Rusya ile ilgili tarihi imgeler arasında sömürgeci Rusya İmparatorluğu ve modernleştirici, ancak Kazak kültürüne zarar veren Sovyetler Birliği de bulunmaktadır. Bununla birlikte Rusya coğrafyasının her zaman Rusya olmadığı, Rus karakter taşımadığı da zaman zaman öne çıkarılmaktadır. Bugün Kazakistan'da yayınlanan tarih kitaplarında Orenburg dahil komşu Rusya topraklarının ancak 17. yüzyıldan sonra Rusya toprağı haline geldiği üzerinde durulmaktadır. Bu konunun özellikle Rusya-Kazakistan ilişkilerini ele alan resmi kurumların kitaplarında vurgulanması dikkat çekicidir. Örneğin Devlet Tarih Enstitüsü'nün 2011'de yayınladığı kitapta Kazakistan'ın Kozak ordularının topraklarından oluştuğunu iddia eden bir yayımla ilgili "Rus devletinin sadece 16.-17. yüzyıllardan sonra Ural dağlarından aştığı ve Kazak etnisitesinin atalarının ise Türk Dünyası'nın unsurları olarak ezelden beri burada yaşadıkları konusu bilinçli olarak seslendirilmiyor" denmiştir (Ayagan, Kaşkimbayev 2011: 20). Bu görüş sadece Kazak milliyetçileri ve tarihçiler tarafından değil, devlet başkanı Nazarbayev tarafından da desteklenmektedir. 1999'da kaleme aldığı "Tarihin Akışında" adlı kitapta Nazarbayev, bugünkü Orta Asya, Doğu Türkistan ve Güney Sibirya'nın, hatta Pasifik'e ve tundra bölgesine kadarki alanın Türk Kağanlığı tarafından yönetildiğini anlatır (Nazarbayev 1999: 82-83). Ayrıca kitapta Sovyet idari sınırlarının çizildiği dönemde Başkurt ve Tatar akraba halkları ile Kazakistan'ı ayırma amacıyla Orenburg bölgesinin Rusya cumhuriyetine dahil edildiği öne sürülmektedir (Nazarbayev 1999: 258-259). İlginçtir ki, bu görüşün esas sahibi Türkiye'de genel Türk tarih yazımının oluşmasında büyük katkısı bulunan Zeki Velidi Togan'dır. Togan'ın bu görüşü 1998'de Kazakistan tarihiyle ilgili Kazakistan'da yayınlanan bir kitapta aktararak okuyucuya ulaştırılmıştır (Karajanov, Takenov 1998: 131).

Kazakların Gök Türklerin devamı olduğunu savunan görüşe uygun olarak Rusya'nın içindeki Türk otonomileri ve toplulukları da akraba addedilmektedir. Şimdilik bu görüşün kamuoyunda yaygın olduğu söylenemese de, Türk ve göçebe mirasını vurgulayan çeşitli etkinlikler tam da bu amaca hizmet etmektedir. Rusya'daki Türk topluluklarıyla tarihi ve kültürel bağlar zemininde bilimsel ve kültürel işbirliği yürütülmektedir. Sibirya Türkleri de bu etkinliklerin aktif katılımcıdır. Örnek olarak Astana'da her yıl "Astana Günleri Kutlamaları" kapsamında yapılan Arkau müzik festivali gösterilebilir (Astana Akımdığı 2014; Türksöy 2008; Sabah 2013). Sibirya'yı Türk Dünyası'nın bir parçası olarak tanıtan faaliyetler diğer Türk devletleriyle işbirliği içerisinde de yapılmaktadır. Bu tarz etkinliklerin örneği, "Altay - Türk Dünyası'nın Altın Beşiği" uluslararası forumudur. 2011 ve 2013'te yapılan forum çerçevesinde Altay bölgesinde yaşayan Türk halklarının kültürel ve tarihi birliğini, Altay bölgesinin Türk niteliğini tanıtan etkinlikler Doğu Kazakistan valiliği,

Türk devlet ve topluluklarının kültürel işbirliği teşkilatı TÜRKSOY ve bir bölgesel üniversitenin işbirliğiyle düzenlenmiştir (Türksoy 2011; Sarsen Amanjolv Atındaki Şıgıs Kazakistan Memleketlik Universiteti 2013; Altaynews.kz 2013). Genel olarak Kazakistan'daki tarih anlayışı çerçevesinde sadece Sibirya Türkleriyle değil, Tataristan ve Başkurdistan gibi Rusya içindeki Türk özerk cumhuriyetleriyle işbirliği yürütülmektedir. Türk cumhuriyetleri ve toplulukları arasında işbirliğinin geliştirilmesi sürecinde Kazakistan, önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası bir teşkilat olan TÜRKSOY'un başında Kazakistanlı bir diplomat bulunmakta, yine uluslararası bir teşkilat olan Türk Akademisi Kazakistan'ın çabalarıyla kurulmuş ve başkanlığı Kazakistan'ın başkenti Astana'da bulunmaktadır.

Rusya Kazak topraklarına doğru ilerlemeye başladığından beri bu topraklara yönelik yürüttüğü coğrafi politikalar, Türkistan'ın (Orta Asya) tarihi, kültürel ve dini bütünlüğünü bozmaya yöneliktir. Bundan dolayı kuzey Kazakistan toprakları önce Sibirya'ya dahil edilmiş, Sovyet döneminde ise bölge "Kazakistan ve Orta Asya" olarak tanımlanmıştı (Sengupta 2009: 60). Dolayısıyla Rusya'nın Kazak topraklarına yönelik coğrafi tasarımının amacı, Kazak topraklarını tarihi olarak kalıplaşmış Türkistan Türk Müslüman kültürel havzasından koparmaktır. Bugün Kazakistan'da Türk Dünyası anlayışının gelişmesi, bir coğrafi tahayyül olmakla birlikte Kazak kimliğinden kaynaklanan doğal bir süreçtir. Sovyet döneminde Kazakistan ve Rusya arasında kültürel, ekonomik ve politik bağların oluşmuş olması ise, Kazakistan'ın karşı karşıya olduğu diğer bir gerçekliktir ve şu anda belirleyici rol oynamaktadır. Ancak Kazakistan'ın ve diğer Orta Asya devletlerinin bağımsız devletler olarak tekrar tarih sahnesine çıkışları ve bölgede yeni dinamiklerin yaşanması da diğer bir gerçekliktir. Orta Asya halkları arasındaki benzerlikler değil, farklılıklar üzerinde duran ve bölgede kültürel ayrışmayı teşvik eden Sovyet döneminin ardından, o dönemde kalıplaşmış olan coğrafi tahayyüllerden, tarih ve kimlik inşası anlayışlarından kurtulmak kolay bir süreç değildir. Yine de Orta Asya uzmanı Farkhod Tolipov'un dediği gibi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından Orta Asya devlet başkanlarının bir araya gelip Orta Asya'da bir siyasi birlik arayışına girmeleri, bölgenin kültürel, coğrafi, etnik ve dini birlik gerçekliğinden kaynaklanmıştır (Tolipov 2002). Bu gelişmenin akabinde Kazakistan dahil olmak üzere bölge devletlerinin Sovyet dönemi "Orta Asya ve Kazakistan" kavramını geride bırakıp, bölgenin birliğini vurgulayan "Merkezi Asya" konseptini tercih etmeleri, diğer umut verici bir gelişme olmuştur. Kazakistan'da gelişmekte olan Türk Dünyası anlayışı da, öncelikle Kazakistan'ın diğer Orta Asya ülkeleriyle olan kültürel bütünlüğünün tekrar idrak edilmesi sürecinin bir parçasıdır.

SONUÇ

Kazakistan açısından Avrasya bütünleşmesinin en çekici tarafı, Rusya'nın çağdaşlığın ileticisi olmasıdır. Ancak bugün dünya, 18. ve 19. asırda Rusya'nın Orta Asya'yı hakimiyeti altına aldığı bir dünya değildir. Bugün Türkistan (Orta Asya) açısından Rusya'nın sunduğu değerler, bu değerler temelinde ortak kimlik ve ortak mekan seçeneği tek değildir. Geleneksel değerler olsun çağdaş değerler olsun dini değerler olsun, Kazakistan çok farklı yönlerden beslenme ve çok farklı bölgelere ait olma seçenekleriyle karşı karşıyadır. Emperyal yayılma döneminde Rusya, Kazakistan'ın gelişmesi açısından tek bir seçenek olarak duruyordu. Orta Asya'nın güneyi ve doğusu gelişmenin gerisinde kalmış bölgelerle çevriliydi. Ne var ki bugün başta hızlı gelişen Çin'in varlığı, bölgeye doğrudan sınırları olmasa da bölgeye ilgisi olan Hindistan ve Türkiye gibi aktörlerin olması, Kazakistan'ı çok farklı mekanların parçası yapmaktadır. Kazakistan'ın aktif olarak katıldığı Güney-Kuzey, Doğu-Batı ulaştırma koridorları Rusya'nın ulaştırma tekelini ortadan kaldırıncaya, Türkistan (Orta Asya) dünyaya açılacaktır. Bugün Avrasya'yı kurgularken Rusya'nın ortak tarihe, ortak değerlere, hatta ortak kimliğe vurgu yapmasının sebebi de budur. Kazakistan'ın coğrafi konumunda Rusya'yı alternatifsiz yapabilecek tek şey, bu kültürel ve normatif boyuttur, ancak bunun da jeopolitik tasarımın bir parçası olduğu aşikardır.

2015'te Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında Avrasya Birliği'nin kurulmuş olduğu ortamda, Rusya'nın kimlik arayışı ve dış politik çıkarlarından hareketle ortaya konan Avrasya mekan tasarımının büyük ölçüde başarılı olduğunu kaydetmek gerekmektedir. Eski Sovyet alanının diğer bir adı olarak Avrasya, Rusya ile ortak bir mekan olarak Kazakistan halkı tarafından benimsenmiştir. Kazakistan yönetiminin Avrasya ile ilgili politikası burada büyük bir rol oynamıştır. Bu seçimin arkasında Kazakistan'ın içerisinde bulunduğu jeopolitik ortamın değerlendirilmesi bulunmaktadır. Kazakistan'ın jeopolitik konumu, büyük potansiyellere işaret etse de, birçok tehlikeyi içinde barındırmaktadır. Rusya ile sahip olduğu dünyanın en uzun kesintisiz karasal sınırı, bu sınır coğrafyasında doğal engellerin bulunmaması, açık denizlere çıkışının bulunmaması, Avrupa'dan ve Türkiye'den uzak olması, genel anlamda dünya piyasalarından uzak olması, büyüyen ve dış politikada giderek iddialı olmaya başlayan Çin ile uzun sınıra sahip olması gibi faktörler Kazakistan'ın güvenliği ve gelişmesi açısından önemli risklerdir. Çin'in büyümesi Kazakistan'ın Rusya ile ortak güvenlik alanı oluşturmaya yol açarken, Kazakistan'ın dünya piyasalarından ve gelişmiş bölgelerden uzak olması, ekonomik alanda Rusya ile işbirliğinin gerekçesi olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte son zamanlarda Rusya'nın eski Sovyet alanında izlediği baskıcı politika, Kazakistan'ın Çin dahil olmak üzere çeşitli dengeleyicilere daha da fazla ihtiyaç duymasına yol açmaktadır. Mevcut eğilimler Rusya'nın Orta Asya'daki çıkarlarının Çin'in meydan okumasıyla karşılaşacağını göstermektedir. Bugün bile Çin'in Çin ve Orta Asya'nın bütünlüğünü vurgulayan İpek Yolu ortak mekan söylemi, arkasındaki ekonomik güç ve siyasi kararlılık, Rusya ve Kazakistan, Rusya ve Orta Asya coğrafi bütünlüğüne bir meydan okumadır.

Rusya'nın tek başına Çin'in meydan okumasına karşı etkin politikaları yürütme ihtimali zayıftır. Bu süreçte Orta Asya ile ilgilenen diğer güçlerin, özellikle bölgeye görece yakın olarak bulunan Türkiye, Hindistan, Güney Kore, hatta Japonya'nın etkili olması ileride Rusya açısından daha farklı boyutlar ortaya çıkarabilir.

Bugün mevcut olduğu şekliyle Kazak kimliği, Kazakistan'ı sadece Rusya'nın etkisi altındaki Avrasya'nın değil, aynı zamanda Merkezi Asya'nın, Türk Dünyası'nın ve İslam Dünyası'nın parçası yapmaktadır. Kazakistan'da milli bilincin gelişmesi ve şimdiden bir demografik trend haline gelen Kazak nüfus oranının artışı, Kazakistan'ı zihnen eski Sovyet alanından uzaklaştıracaktır. Buna karşılık Kazakistan'ın Türk Dünyası'na ait oluşunun bağımsız Kazakistan'ın tarih yazımıyla pekiştirilmesi, doğal bir süreçtir ve sosyolojik bir gerçekliğin sonucudur. Bu sosyolojik gerçekliğin önünde Sovyet döneminde oluşturulmuş yapay zihinsel sınırlar bulunmaktadır. Bu zihinsel sınır haritasına uygun olarak Rusya ve Kazakistan ortak mekan oluştururken, Kazakistan ve Orta Asya, Kazakistan ve diğer Türk ülkeleri ayrı mekanlardır. Bu şartlanmalar ortadan kalkarsa, işte o zaman Orta Asya veya Türkistan mekanı ortaya çıkacak ve bu bölge ülkeleri dünya politikalarına kendi menfaatleri doğrultusunda etki etme imkanı kazanmış olacaklardır.

KAYNAKÇA

- AKORDA.KZ (2015), "Kazakistan Respublikası", http://www.akorda.kz/kz/republic_of_kazakhstan/kazakhstan, erişim tarihi 24 Aralık 2015.
- ALEKSEENKO, Aleksandr (2015), "Etnodemografiçeskie Evolyutsiyi i Problema Formirovaniya Suverennoho Sotsiokul'turnogo Prostranstva Respubliki Kazahstan", A.K. Sultangaliyeva (Ed.), *Sotsial'nyy Portret Sovremennogo Kazahstanskogo Obşestva*, Almatı, Astana: IMEP, s.25-50.
- ALTAYNEWS.KZ (2013), "V Ust' Kamenogorske Prohodit Forum "Altay-Zolotaya Kolıbel' Türskogo Mira"", Ağustos 2013, <http://altaynews.kz/14651-v-ust-kamenogorske-prohodit-mezhdunarodnyy-forum-altay-zolotaya-kolybel-tyurkskogo-mira.html>, erişim tarihi 12 Nisan 2014.
- ALTINBEKOVA, O.B. (2006), *Etnoyazıkoviye Protsessi v Kazahstane*, (Almatı: Ekonomika).
- AMBROSIO, Thomas ve William A. LANGE (2014), "Mapping Kazakhstan's Geopolitical Code: An Analysis of Nazarbayev's Presidential Addresses, 1997-2014", *Eurasian Geography and Economics*, Cilt 55, Sayı 5, s.537-559.
- ANCESCI, Luca (2014), "Regime-Building, Identity-Making and Foreign Policy: Neo-Eurasianist Rhetoric in Post-Soviet Kazakhstan", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Cilt 42, Sayı 5, s.733-749.
- ASKAR, Arman, (2015) "Aydos Abdihalıkov: Ali Küнге Ministrler Kazak Tili Boyınşa Test Tapsırgan Jok", <http://alashainasy.kz/ent/aydos-abdhalyikov-al-kunge-ministrler-kazak-tln-mengeru-boyyinsha-test-63092/>, 11 Şubat 2015, erişim tarihi 3 Şubat 2016.

- ADILCAN, Askar (2016), "Tokayevtardan Korıkkın Deputattar Kazakşa Söylep Jarıtpas", <http://korrespondent.kz/index.php/saraptama/item/511-to-aevtardan-ory-an-deputattar-aza-sha-s-jlep-zharytpas>, 2 Şubat 2016, erişim tarihi 3 Şubat 2016.
- ASTANA AKİMDİĞİ (2014), "Astana Citizens Can Visit "Astana-Arkau" Turkic Music Festival Again", 17 Haziran 2014, <http://astana.gov.kz/en/modules/material/5281>, erişim tarihi 15 Temmuz 2014.
- AYAGAN, B.G. ve A.N. KAŞKİMBAYEV (2011), *Rossiya-Kazahstan: İstoriya Vzaimootnoşeniy i Sovremennost'*, Almatı: Raritet.
- AZATTIK RADYOSU (2009), "Pravitel'stvo Vperviye Zagovorilo na Kazahskom Spustya 20 Let Posle Pridaniya Emu Statusa Gosyazıka", 20 Nisan 2009, <http://rus.azattyq.mobi/a/1611889.html>, erişim tarihi 25 Aralık 2015.
- BAYTEREK PRODUCTION (2015), "Amanat. Treyler", <https://www.youtube.com/watch?v=W0VzX25z8bY>, 22 Temmuz 2015, erişim tarihi 2 Ağustos 2015.
- BELAN, P.S. (2008), *Granitsı Kazastana: Kratkaya İstoriya Formirovaniya*, Almatı: Tarih Tağılımı.
- BERNSTEIN, Jonas (2008), "Gudkov: Most Russians Choose Great Power Status and Social Protections Over Freedom", *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 5, Sayı 35, 25 Şubat 2008.
- BULUKTAYEV, Yuriy (Ed.) (1999), *Konstitutsiyi Stran SNG*, Almatı: Jeti Jargı, 1999.
- CUMMINGS, Sally N. (2006), "Legitimation and Identification in Kazakhstan", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 12, Sayı 2, s. 172-204.
- ÇEBOTARYOV, Andrey (2015), *Politiçeskaya Mysl' Suverennogo Kazahstana*, Astana, Almatı: İMEP.
- DADABAYEVA, Gulnara ve Dina SHARİPOVA (2015), "The Imagined Nation-State in Soviet Literature: The Case of Koshepdiler", *Nationalities Papers*, s. 1- 16.
- DAMEŞEK L.M. ve A.V. REMNEV (2007), *Sibir' v Sostave Rossiyskoy İmperiyi*, Moskova: Novoye Literaturnoye Obozreniye.
- DUGİN, Aleksandr (1997), *Osnovi Geopolitiki*, Moskova: Arktogeya.
- DUGİN, Aleksandr (2004), *Yevraziyskaya Missiya Nursultana Nazarbayeva*, Moskova: ROF Yevraziya.
- ERTİSBAYEV, Ermuhamet (2001), *Kazahstan i Nazarbayev: Logika Peremen*, Astana: Elorda.
- FEDERAL'NAYA SLUJBA GOSUDARSTVENNOY STATİSTİKİ (2014a), "Naseleniye po Natsional'nosti i Vladeniyu Russkim Yazıkom po Subyektam Rossiyskoy Federatsiyi", http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-04.pdf, erişim tarihi 23 Mayıs 2014.
- FEDERAL'NAYA SLUJBA GOSUDARSTVENNOY STATİSTİKİ (2014b), "Natsional'nyy Sostav Naseleniya", http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf, s.13, erişim tarihi 23.05.2014.
- FOND RUSSKİY MİR (2011), *Otçyot ob Osnovnih Napravleniyah Deyatel'nosti 2010*, Moskova: Fond Russkiy Mir.
- GOLUNOV, S.V. (2007), "Etniçeskiy Faktor v Kontekste Bezopasnosti Granitsı Mejdu Rossiyey i Kazahstanom", *Vestnik Mejdunarodnogo Universiteta İmeni N.İ.Lobaçevskogo. Mejdunarodniye Otnoşeniya, Politologiya, Regionovedeniye*, Sayı 1, s.247-254.
- HABAR (2015), "Kazak Handıǵının 550 Jıldıǵına Arnalǵan "Mengelik El" Merekelik Koyılımı", 11 Eylül 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=aBLmXtjFb-k>, erişim tarihi 15 Eylül 2015.

- INTERFAX (1993), "Kongress Russkih Obşin Trebuyet ot Rukovodstva Rossiye Preprinyat Meri po Zaşite Prav Sooteçestvennikov v Blijnem Zarubejye", 23 Aralık 1993, <http://www.interfax-religion.ru/judaism/?act=archive&div=5261>, erişim tarihi 1 Temmuz 2014.
- ISAACS, Rico (2015), "Nomads, Warriors and Bureaucrats: Nation-Building and Film in Post-Soviet Kazakhstan", *Nationalities Papers*, Cilt 43, Sayı 3, s.399-416.
- İLEUOVA, Gülmira (2012), "Srvnitel'nyy Analiz Osobennosti Mediapotrebleniya v Kazahstane i Nekotorih NNG", *Kazakstandağı Parlamentarizm*, Sayı 1 (15).
- KARAJANOV K. ve A.TAKENOV (Ed.) (1998), *Noveysaya İstoriya Kazahstana: Sbornik Dokumentov i Materialov (1917-1939)*, Cilt 1, Almatı: Sanat.
- KARASAR, Hasan Ali (2008), "The Partition of Khorezm and the Position of Turkestanis on Razmezhevanie", *Europe-Asia Studies*, Cilt 60, Sayı 7, Eylül 2008, 1247-1260.
- KAZAKSTAN RESPUBLİKASI STATİSTİKA AGENTTİGİ (2014), "2014 Jil Basma Kazakstan Respublikası Halkının Jekelegen Etnostarı Boyınşa Sanı", <http://www.stat.gov.kz>, erişim tarihi 8 Temmuz 2014.
- KAZAKSTAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI (2007), Astana: Jarkın Ko.
- KOKŞAROV, V.A. ve Ye.V. TİHANOVA (2012), "Prigraniçniye Baryeri İntegratsiyi ve Tsentral'noy Aziyi", *İzvestiya Ural'skogo Federal'nogo Universiteta, Seriya 2 Gumanitarniye Nauki*, Sayı 2.
- KREMLIN.RU (2014), "Vserossiyskiy Molodyojnyy Forum "Seliger-2014"", 29 Ağustos 2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/46507>, erişim tarihi 23 Aralık 2015.
- KREMLIN.RU (2016), "Zasedaniye Mejregional'nogo Forumu ONF", 25 Ocak 2016, <http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/51206>, erişim tarihi 4 Mart 2016.
- KURMANGALIYEVA-ERCILASUN, Güljanat ve Anar SOMUNCUOĞLU (2014), "Almatı-Astana", Murat Yılmaz, A.Çolpan Kavuncu (Ed.), *Türk Dünyası Başkentleri: Ankara, Almatı-Astana, Aşkabat, Bakü, Bişkek, Duşanbe, Lefkoşa, Taşkent*, (Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi), s. 101-171.
- KUŞÇU BONNEFANT, Işık (2012), "Constructing the Homeland: Kazakhstan's Discourse and Policies Surrounding Its Ethnic Return-Migration Policy", *Central Asian Survey*, Cilt 31, Sayı 1, Mart 2012.
- LARUELLE, Marlene (2014), "The Three Discursive Paradigms of State Identity in Kazakhstan. Kazakhness, Kazakhstanness and Transnationalism". Mariya Omelicheva (Ed.). *Nationalism and Identity Construction in Central Asia. Dimensions, Dynamics and Directions*. (Lanham: Lexington Books), s.1-20.
- LARUELLE, Marlene (2015a), *The "Russian World": Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*, (Washington D.C.: Center on Global Interests, 2015).
- LARUELLE, Marlene (2015b), "The Three Colors of Novorossiya, or the Russian Nationalist Mythmaking of the Ukrainian Crisis", *Post-Soviet Affairs*, s. 1-20.
- MATERİK.RU (2015), "İnstitut Stran SNG: İstoriya i Povsednevnyaya Deyatel'nost", <http://materik.ru/institute/about/>, erişim tarihi 3 Aralık 2015.
- NASLEDİYE YEVRAZİYİ (2014), <http://fundeh.org/about/>, erişim tarihi 23 Ekim 2014.
- NAZARBAYEV, Nursultan (1997a), *Kazahstansko-Rossiyskiye Otnoşeniya: Dokladı, Vıstupleniya, Statyi, 1991-1997 Godı*, Moskova: Russkiy Raritet.

- NAZARBAYEV, Nursultan (1997b), *Kazakistan Halkının Azamattık Tandauı- Tarihi Zerde, Ulıttık Tatulık Jane Demokratiyalık Reformalar*, Almatı: Kazakistan.
- NAZARBAYEV, Nursultan (1999), *Tarih Tolkıında*, Almatı: Atamura.
- NAZARBAYEV, Nursultan (2005), *Avrasya'nın Kalbinde*, İstanbul: Kaynak Kültür Yayın Grubu.
- NAZARBAYEV, Nursultan (2015), "Mengilik El: Bir El-Bir Tagdır", Kazakistan Prezidenti N.Nazarbayevtin Kazakistan Halkı Assambleyasının XXII Sessiyasında Söylegen Sözi", 23 Nisan 2015,
http://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/page_219854_, erişim tarihi 20 Ekim 2015.
- O'TUATHAIL, Gearoid (2005), *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, Londra: Routledge, 2005.
- OBŞESTVENNIY FOND STRATEGİYA (2002), "Samoidentifikatsiya Jiteley Vostočno-Kazahstanskoy Oblasti", <http://www.ofstrategy.kz/index.php/ru/research/socialresearch/item/229-samoidentifikatsiya-zhitelej-vostochno-kazahstanskoy-oblasti>, erişim tarihi 28 Mayıs 2014.
- ROGOZİN, Dmitriy (1994), "Kongress Russkih Obşın v Bor'be za İnteresi Sooteçestvennikov: Daydjest Materialov Rosinformbyuro KRO", 1994,
http://www.observer.materik.ru/observer/N18_94/18_21.htm, erişim, erişim tarihi 20 Haziran 2014.
- ROGOZİN, Dmitriy (2003), *Mı Vernyom Sebe Rossiyu*, Moskova: Algoritm, 2003.
- ROSSOTRUDNİÇESTVO (2015), <http://rs.gov.ru/about>, erişim tarihi 24 Aralık 2015.
- RUSYA FEDERASYONU DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (2007), "Obzor Vneşney Politiki Rossiyskoy Federatsiyi", Rusya Dışişleri Bakanlığı'nun internet sitesi <http://www.mid.ru>, erişim tarihi 28 Mart 2007.
- SENGUPTA, Anita (2009), *Heartlands of Eurasia: The Geopolitics of Political Space*, Plymouth U.K: Lexington Books.
- SABAH (2013), "Türk Dünyası Astana Festivalinde Buluştu", 10 Temmuz 2013,
http://www.sabah.com.tr/kultur_sanat/2013/07/10/turk-dunyasi-astana-festivalinde-bulustu, erişim tarihi 14 Temmuz 2014.
- SARSEN AMANJOLOV ATINDAGI ŞİĞİS KAZAKSTAN MEMLEKETTİK UNİVERSİTETİ (2013), "İnformatsiya po Provedeniyu Mejdunarodnoy Naučno-Praktičeskoy Konferentsiyi v Ramkah Mejdunarodnogo Foruma "Altay- Zolotaya Kolıbel' Türkskogo Mira", 2013,
<http://www.vkgu.kz/ru/news/show/2263>, erişim tarihi 12 Nisan 2014.
- SOLJENİTSİN, A.İ. (1991), *Kak Nam Obustroit' Rossiyu: Posil'nyye Soobrajeniya*, Moskova: Patriot.
- SOMUNCUOĞLU, Anar (2016), "Sibirya'dan Avrasya'ya: Rusya-Kazakistan İlişkilerinde Mekan ve Ekonomi", *Orta Asya ve Kafkasya*, Cilt10, Sayı 21, s.79-102.
- TENGRİNEWS.KZ (2012), "Bolşinstvo Oproşennih Kazahstantsev Doveryayut Televideniyu Bolşe Peçatnıh SMİ", 16 Temmuz 2012, http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/bolshinstvo-oproshennyih-kazahstantsev-doveryayut-televideniyu-pechatnyih-smi-217445/, erişim tarihi 17 Haziran 2014.
- TENGRİNEWS.KZ (2014), "V MİD Rossiyi Nazvali Bezotvetstvennımi Vıskazivaniya Regional'nıh Politikov o Kazahstane", 11 Nisan 2014, http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/mid-rossii-

nazvali-bezotvetstvennyimi-vyiskazyvaniya-regionalnyih-politikov-253494/, erişim tarihi 17 Nisan 2014.

TOKAYEV, Kasımjomart (1997), *Pod Styagom Nezavisimosti: Oçerki o Vneşney Politike Kazahstana*, Almatı: Bilim.

TOKAYEV, Kasımjomart (2005), *Galibiyet: Diplomasi Öyküleri*, Ankara: Kurmay.

TOKAYEV, Kasımjomart (2007), *Svet i Ten'*, Astana: Astana Poligrafiya.

TOLİPOV, Farkhod (2002), "Regional Integration in Central Asia: Theory and Practice", http://www.ca-c.org/journal/2002/journal_eng/cac-02/10.tolen.shtml, *Central Asia and the Caucasus*, Cilt 14, Sayı 2, 2002.

TÜRKSOY (2008), "Türk Müziği Şöleni Astana Arkau", 2008, http://www.turksoy.org.tr/tr/haberler/2008/08/10/turk_muzigi_soleni_astana_arkau.html, erişim tarihi 18 Temmuz 2014.

TÜRKSOY (2011), ""Altay, Türk Dünyası'nın Altın Beşiği" Uluslararası Forumu", Ağustos 2011, http://www.turksoy.org.tr/tr/haberler/2011/08/25/altay_turk_dunyasinin_altin_besigi_uluslararasi_forumu.html, erişim tarihi 24 Mayıs 2014.

KURGANSKAYA, Valentina (2014), "Çto Mı Dumayem ob Otnoşeniyah Dvuh Stran", *Bayterek*, Sayı 6 (89), 2014, <http://www.baiterek.kz/index.php?journal=29&page=430>, erişim tarihi 17 Haziran 2014.

ZATULİN, K.F. , A.V.GROZİN VE V.N.HLYUPİN (1998), *Natsional'naya Bezopasnost' Kazahstana. Problemi i Perspektivi*, Moskova: İnstitut Diasporı in İntegratsiyı (İnstitut Stran SNG).

ZATULİN.RU (2011), "Stenogramma Plenarnogo Zasedaniya o Proekte Postanovleniya Gosudarstvennoy Dumı", 25 Nisan 2011, <http://www.zatulin.ru/index.php?section=news&id=505>, erişim tarihi 12 Ocak 2014.